

- JONSSON, E. T.: Az információ mint termelési tényező. = Teknisk-Vebenskopling Forskning. 38. 5. 144-146.p.
- RÓZSA Gy. - SZALAI S.: Társadalmi szükséglet és szakiránypolitikai tájékoztatás. = Magyar Tudomány. 1968. No. 12. 725-734.p.
- SEHURIN, D. Je.: Priroda i szucsosnost' informacionnüh potrebnosztej. = Naucsno-Tehnicseszkaja Informacija. Sz. 1. 1970. No. 6. 3-9.p.
- SZECSKŐ T.: Informáltság és szocialista demokratizmus. = Társadalmi Szemle. 1970. No. 5. 26-30.p.

Közművelődési könyvtárügy Dániában

N. RÁCZ Aranka

1973 őszén két hetes tanulmányut keretében volt alkalmam személyesen is megismerkedni a dán közművelődési könyvtárügy szervezetével, intézményeivel. E tanulmányut szakmai tapasztalatainak egy részét tartalmazza az alábbi tanulmány. R. A.

I.

NÉHÁNY SZÓ A DÁN KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK MULTJÁRÓL

A közművelődési könyvtárak már közel egy évszázada lényeges tényezői a dán társadalmi életnek. Gyökereik mélyek. Mai teljesítményeiknek, lehetőségeiknek ez egyik magyarázata.

Az 1780. évi földmegváltással végrehajtott jobbágyfelszabadítás meggyújtotta a polgári fejlődés útját. Már 1814-ben bevezették a kötelező népoktatást. Az iskolarendszer fejlődése, a népfőiskolák rendszerének kiépülésével együtt, az olvasmányt igénylők igen jelentős, egyre növekvő rétegét nevelte fel nemzedékről-nemzedékre.

A közművelődési könyvtárak első megjelenési formái Dániában is az egyesületi könyvtárak, amelyek a felvilágosodás eszméinek hatására a 18. század végén jelentkeznek. A mai közművelődési könyvtárak azonban nem ezekből fejlődtek ki. A mai fejlett könyvtári rendszer alapjait később, a múlt század

utolsó évtizedeiben vetette meg Prof. dr. Schack Steenberg. Tanulmányai során módja volt megismerni az Amerikai Egyesült Államok közművelődési könyvtári rendszerét, az akkor felvirágzó public library-t. Hazatérve ő gondolta át először az egész országot behálózó közművelődési könyvtári rendszer létrehozásának szükségességét és módját. Széleskörű agitációt folytatott e könyvtári rendszer megteremtéséért. Munkája eredményes volt. Az állam 1882-től már rendszeres anyagi támogatásban részesített az ujjonnan szervezett közművelődési könyvtárakat, bár ezek fenntartói kezdettől fogva a városok, községek, tehát a helyi közigazgatási szervek.

Steenberg nemcsak a közművelődési, de az iskolai könyvtárügynek is uttörője volt, 1905-ben megjelent cikkében már az iskolai könyvtárak kiépítését sürgeti.

A dán közművelődési könyvtárak gyors fejlődését mutatja, hogy 1905-ben megalakult a dán Közművelődési Könyvtárosok Egyesülete, és 1909-ben megtartották első konferenciájukat. E konferencia hosszú időre irányt szabott a könyvtárak fejlődésének. Ez tette általánossá a hálózati ellátás rendszerét. Ebben az időben vetette meg Steenberg a mai Közművelődési Könyvtári Felügyelőség alapjait. A könyvtárak rövidesen bevezetik a szabadpolcot, a Dewey-féle osztályozási rendszer dán változatát, 1918-ban megnyílik a könyvtárosiskola, amely azóta képezi a közművelődési könyvtárosokat, az utóbbi évektől kezdve a tudományos és szakkönyvtárosokat is. 1920-ban megjelent az első dán közművelődési könyvtárakról szóló törvény.

A közművelődési könyvtárak fejlődését 1919-től 1950-ig jól szemléltetik az alábbi számadatok:^x

	1919/20	1929/30	1939/40	1949/50
Kisvárosi könyvtár	68	81	88	88
Központi könyvtár	7	24	30	33
Falusi könyvtár	602	769	879	1231
Könyvállomány (köt.)	782 677	2 009 011	3 034 202	4 853 656

II.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRI ELLÁTÁS RENDSZERE ÉS HELYZETE

A közművelődési könyvtárak szolgáltatásai az ország minden lakott helyére eljutnak: magányos farmokra, közeli és távolabbi szigetekre, hajókra, kórházakba, öregek szociális otthonaiba, óvodákba, ifjúsági klubokba, a hadsereghez, a börtönök foglyaihoz, sőt a mozgásban gátolt betegek otthonaiba is. A közművelődési könyvtárak mellett, de velük igen szoros együttműködésben kiépült a korszerű, gazdag könyvállománnyal rendelkező iskolai könyvtárak rendszere is az oktatás minden szintjén.

Egy jóval korábbi adat szerint az ország lakosainak 25-30%-a rendszeres olvasója a közművelődési könyvtáraknak. Bár az olvasók számát a közművelődési könyvtárak jelenleg nem tartják nyilván, reprezentatív mérések és becslések alapján ezt az arányt magasabbra becsülik. Az olvasóknak kb. fele tanuló. A közművelődési könyvtárak állománya 1968/69-ben 17 439 974, az

évi gyarapodás ugyanebben az évben 2 325 462 és a kölcsönzött művek száma 40 708 460 kötet. Ez lakosonként 3,4 kötet könyvet, évi kb. 0,5 kötet gyarapodást és több mint nyolc kötet kölcsönzés jelent. (A közművelődési könyvtári ellátás hasonló adatai hazánkban ugyanebben az évben a tanácsai és a szakszervezeti könyvtárak együttes adatai szerint:

	1969	1972
könyvállomány	2,3	2,8
gyarapodás	0,2	0,12
kölcsönzött kötet	5,4	5,6)

A KÖNYVTÁRAK FENNTARTÁSA

A könyvtárak fenntartása a helyi hatóságok és az állam közös feladata. Az állami támogatás mértékét a helyi ráfordítás nagysága szerint állapítják meg. Elérheti a költségvetés 40%-át, ha a könyvtár költségvetése a 275 000 dán Kr-t nem haladja meg, ezen felül a költségvetésnek legfeljebb 27%-a lehet. Állami támogatásban tehát nagyobb mértékben részesülnek a kisebb települések, mivel számukra a könyvtár fenntartása valóban nagyobb terhet jelent.

A közművelődési könyvtárak költségkerete az 1964/65. évi 91 millió koronáról, - a könyvtári törvény végrehajtása következtében - 1971/72-ben 380 millió koronára emelkedett, ebből az állami támogatás 26,1 millióról 106,8 millió koronára. Az állami támogatás egy részét központi célokra tartják fenn, ebből támogatják az iskolai könyvtárak fejlesztését (bár az iskolák az Oktatásügyi Minisztériumhoz tartoznak), a Könyvtárellátó Központot (Bibliotekscentralen), a Dán Könyvtáros Egyesületet, a bibliográfiai munkát, a szakmai kiadványokat, konferenciákat, tanulmányutak szervezését. E központi alapot a Művelődésügyi Minisztérium által kinevezett bizottság osztja szét, ennek elnöke a Közművelődési Könyvtárak Felügyelősége igazgatója.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK SZERVEZETE

Dánia területén, amely kb. fele Magyarországnak, 5 000 000 ember él. Településszerkezetére a középnagyságu és kisvárosok, és mint eredendően mezőgazdasági országra, a kistalvas, tanyás (farm típusu) településszerkezet jellemző. Közművelődési könyvtárainak szervezeti felépítése a közigazgatási rendszerhez igazodik, mint nálunk. A dán közigazgatás szervezete viszont többek között abban is különbözik a mienktől, hogy nem négy szintű (országos, megyei járási és helyi), hanem csak három: országos, regionális és helyi. Ennek megfelelő a könyvtári szervezet is. Az 1970. évi közigazgatási reform következtében a helyi közigazgatási egységek száma 276-ra csökkent. (Tíz évvel korábban még az önálló községek száma 1 500 körül volt.) A 25 középszintű (megyei) közigazgatási egység helyett ma csak 14 van. A helyi közigazgatási egységek közül 237 település lakosainak száma eléri az 5000-et.

Az 5000 lakos az a határérték, amelyet meghaladva a könyvtári törvény közművelődési könyvtár fenntartását írja elő. Ez a szám jellemző Dániára, mivel a kommunális kiadások biztosítása, amelyek közé a közművelődési könyvtárak fenntartása is tartozik ennyi lakos után befolyó adókból és az ezzel arányos

állami támogatásból biztosítható. Az előrelépést érzékelteti az az egyetlen adat, hogy 1965-ben még csak 110 település lakosainak száma érte el az 5000-et.

Voltaképpen tehát mindössze kb. negyven község (községcsoport) lakosainak száma nem éri el az 5000-et, ahol tehát a teljes könyvtári szolgálatot nem tudják megvalósítani. Ezek a központi (regionális) könyvtárakhoz tartoznak.

A közigazgatási reform tehát nagymértékben elősegítette a könyvtári törvény célkitűzéseinek megvalósítását. Az apró falvakat "falubokrok"-ba fogták össze, egyetlen helyi igazgatással, ennek egyetlen könyvtára van, amelyhez a korábbi önálló falvak falusi könyvtárai fiókként tartoznak. Ilyen módon magasabb szintű könyvtári ellátás valósulhat meg olyan vidéken is, ahol a kistelepülés és szóróvány település az uralkodó jellegű.

A kis falusi könyvtárak korábbi önállósága természetesen megszűnt. Ezért azonban kárpótlást nyújt a bőségesebb és rugalmasabb "a lakóhelytől független, egyenlő könyvtári ellátás" céljait követő könyvtári szolgálat, amely részben letéti állományok, részben bibliobuszok számának növelése útján valósul meg.

A városi könyvtáraknak (a város nagyságától függően) több fiókjuk van. A fiókhálózatot egészében a központ látja el. Személyzeti költségeit a központ fedezi, a könyveket teljesen használatra készen kapják meg a fiókok. A központ és a fiókok szilárd hálózati szervezetet alkotnak.

A MEGYEI KÖZPONTI KÖNYVTÁRAK

A dán közművelődési könyvtári szervezet kialakulásában és fejlődésében jelentős szerepe volt és van ma is a megyei központi könyvtáraknak. Az első ilyen központi könyvtárak 1914-ben alakultak Holbaek és Vejle városokban. Számuk 1965-ben 33, az 1970. évi közigazgatási reform óta mindössze 14 központi könyvtár működik, a régi "megyéknél" nagyobb területre kiterjedő hatáskörrel.

A központi könyvtár legfontosabb szolgáltatása jelenleg a könyvtárközi kölcsönzésben való intenzív részvétel. Ebben mintegy közbülső helyet foglal el a helyi közművelődési és a tudományos és szakkönyvtárak között. A központi könyvtár olvasóterme és kézikönyvtára egyben a terület tájékoztató központja is. A központi könyvtárnak jelentős feladata van annak elérésében, hogy az 1964. évi könyvtári törvény értelmében az "egyenlő könyvtári ellátás" megközelítően megvalósuljon, azaz minél kevésbé korlátozza a lakóhely a könyvtárgyűjtés kielégítését.

Fontos feladata a központi könyvtárnak, hogy segítse az iskolai könyvtárak fejlesztését és támogassa a könyvtárak kulturális tevékenységét, amely éppen 1964. után jelentősen kiszélesedett. A könyvtárak ma sok olyan feladatot is ellátnak Dániában, amely nálunk más művelődési intézmények feladata, pl. filmek vetítése, hangversenyek, kiállítások rendezése, szabadtéri játékok szervezése, könnyűzenei fesztiválok szervezése stb. Mindehhez a központi könyvtárak is hozzájárulnak szaktanácsaikkal, szervező munkával stb.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK KÖZPONTI IRÁNYÍTÁSA

A közművelődési könyvtárak szakmai irányítását és szakfelügyeletét a Könyvtári Felügyelőség (Bibliotekstilsynet, København, Niels Juels Gade 5.)

látja el. A felügyelőség a Művelődésügyi Minisztérium intézménye, és több vonatkozásban minisztériumi jogkört lát el: ilyen a szakfelügyelet, az ellenőrzés, az állami támogatás szétosztása, törvények, rendeletek tartalmi előkészítése, stb. A Felügyelőség legfőbb feladata a könyvtári törvény végrehajtásának elősegítése, erre irányul egész tevékenysége. Módszertani utmutatásokat dolgoz ki egyes, a törvény által megszabott feladatok végrehajtásához, tanulmányozza a könyvtárak helyzetét és problémáit, részt vesz a különböző könyvtáros konferenciákon. Közvetlenül kapcsolatban van a 14 központi könyvtárral, de szükség esetén a helyi fenntartó közigazgatási szervekkel is. A Felügyelőség foglalkozik a könyvtárak fejlesztési terveivel és ellenőrzi a könyvtárépítési terveket. A minisztérium könyvtárügyi szakkérdésekkel nem foglalkozik, csupán könyvtárpolitikai, jogi és költségvetési ügyekkel.

A Felügyelőség szervezeteleg 5 szakcsoportból áll, amelyhez az adminisztratív és gazdasági osztály csatlakozik. A szakcsoportok feladatai a következők: 1. a könyvtári törvény és állami támogatás, 2. könyvtári szervezet és együttműködés, 3. a gyermek- és ifjúsági szolgálat és az audiovizuális ellátás, 4. könyvtárépületek, 5. gépesítés. Egy-egy csoport egy felügyelőből és egy vagy két munkatársból (konzultáns) áll. Minden osztályon van egy vagy két titkári és adminisztratív teendőket ellátó munkaerő. A Felügyelőség összes szakszemélyzete 18-20 fő és kb. ugyanennyi adminisztratív munkaerő. A Felügyelőség vezetője a "könyvtárak igazgatója". Bár az egyes csoportok meglehetősen önállóan végzik feladataikat, az évek óta közösen vezetett munka, az egységes célok és módszerek megkönnyítik a munka összehangolását.

AZ 1964. ÉVI KÖNYVTÁRI TÖRVÉNY VÉGREHAJTÁSA

Az 1964. évi könyvtári törvény három fontos, új elvi követelményt támasztott a közművelődési könyvtárakkal szemben:

1. A lakóhelytől független, egyenlő könyvtári szolgálat megvalósítása,
2. A könyvtárak kulturális tevékenységének kiszélesítése,
3. Az iskolai könyvtárak erőteljes fejlesztése a közművelődési könyvtárak segítségével.

Az 1964. évi könyvtári törvény végrehajtása az 1970. évi közigazgatási reform után kedvezőbb feltételek között mehetett végbe. Azt a célkitűzést azonban, hogy minden 5000 lakoson felüli településen (pontosabban kisközségeket összefogó településcsoportban) legyen főfoglalkozású könyvtáros, még nem sikerült teljes mértékben végrehajtani.

A könyvtári rendszer nagymértékű központosítása ellenére a könyvtári ellátásban még mindig jelentős szerepet töltenek be a részfoglalkozású könyvtárosokkal működő kiskönyvtárak, amelyek fiókként tartoznak valamely központi könyvtárhoz. 1968-ban a könyvvállomány 30%-a, a gyarapodás 25%-a a felnőttek által kölcsönzött könyvek 16%-a, a gyermekek által kölcsönzött könyvek 35%-a tiszteletdíjas könyvtárosok által vezetett könyvtárakból származott. A kis települések könyvtári ellátását illetően eltérőek a vélemények. Sok és lelkes híve van a bibliobusznak. Ebből jelenleg 37 fut az országban, és számos könyvtáros ellenérzése sem akadályozza, hogy számuk növekedjék. Vannak ugyanis sokan, akik úgy látják, hogy a bibliobusz nem pótolja teljesen a helyi könyvtárat, amely a település egyetlen kulturális központja volt, ahova olvasni is eljártak, nem csupán kölcsönözni. Ugy látszik azonban, mégis a bibliobusz fog győzni, de ahol érdemes megtartani, megmarad a helyi könyvtár is.

Bibliobusznak, fióknak, központi könyvtárnak egy célt kell szolgálnia a könyvtári törvény értelmében: a lakóhelytől független egyenlő könyvtári ellátás megvalósulását.

Az odense-i központi (megyei) könyvtár bibliobuszán végigjártam egy utvonalat. Kis falvakban, nagyobb települések uj, "alvó" negyedeiben állomásozott a bibliobusz a délutáni órákban. Átlagos forgalma egyegy állomáson (1-1 1/2 óra alatt) 60-80 kölcsönzött kötet, 20-30 látogató. A bibliobusz könyvállománya kb. 3500 kötet, amelyet minden ut előtt feltöltenek, gondosan figyelembe véve az előző alkalommal felvett igényeket. (Ezek kielégítéséről előzetesen értesítik az igénylő olvasót, hogy átvehesse a kért könyvet). Minden bibliobusz állományában jelentős mennyiségű a gyermekkönyv, a kézikönyv és a folyóirat. A kölcsönzést géppel (fotocharging) a gépkocsivezető végzi. Az olvasó nemcsak a bibliobusz hozott anyagából, hanem a közművelődési könyvtárak nyomtatott standard katalógusaiból is válogathat (kb. 15000 cím). A bibliobusznak nincs külön tápraktára, a központi könyvtár állományából válogat, de igénybe veszi a könyvtárközi kölcsönzést is. Odense megyében megszüntették azokat a falusi fiókokat, ahova ujabban bibliobusz jár.

A könyvtárak központosítása elősegítette a könyvtári törvény másik igen lényeges művelődéspolitikai célkitűzését: a könyvtárak kulturális tevékenységének kiterjesztését. A hagyományos könyvtári szolgáltatásokon túl, a magánkézben lévő és viszonylag drága mozik, színházak, hangversenyek és könyvkiadás közegében, az államilag támogatott igényes, olcsó vagy ingyenes művelődési alkalmak szervezői a könyvtárak. Ez a célkitűzés indokolta a könyvtárak gyűjtőkörének kiterjesztését az audiovizuális eszközökre és hordozókra. A könyvtárak audiovizuális gyűjteményeinek kiépítése minden olyan központi könyvtárban megkezdhető, amelynek könyv és folyóiratállománya megfelel a normáknak. 1972-ben 104 könyvtár kapott engedélyt a Közművelődési Könyvtárak Felügyelőségétől arra, hogy audiovizuális gyűjteményét kiépítse. Gyűjtenek hanglemezeket, hangszalagokat, képanyagot, művészi plakátokat stb. és ezeket kölcsönzik is.

A könyvtári törvény harmadik nagy célkitűzése az iskolai könyvtárak önállósítása és korszerűsítése. E téren is igen jelentős előrehaladás történnhet. Gyakorlatilag 1965-1970 között korszerű iskolai könyvtári rendszer épült ki a közművelődési könyvtárak segítségével.

III.

TAPASZTALATOK A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKBAN A KÖNYVTÁRAK ELHELYEZÉSE, BERENDEZÉSE

A könyvtárak funkcióihoz alkalmazkodó, korszerű könyvtárak építése már a 40-es években megkezdődött Dániában, ezért a könyvtárak elhelyezési viszonyai a miénknél sokkal jobbak, bár a könyvtárak itt is fokozatosan kinőtték 20-30 éve épült korszerű otthonaikat és a helyhiány a dán közművelődési könyvtáraknak is szorongató gondja. Az utóbbi évtizedben sok kis és nagy könyvtár épült, ezek a mai normák szerint, a könyvtárak mai társadalmi funkcióit véve figyelembe, bőséges helyet biztosítanak a könyvtár sokfajta tevékenységének. Helsingør (53 000 lakosu város) megyei könyvtára pl. nemcsak a tájba illesztett, nagyon

szép építészeti megoldásával hanem 6000 m²-es alapterületével (amelyből 4000 az olvasóké) is méltán egyik szép példája a dán könyvtárépítésnek. Ez az épület már alkalmas arra, hogy lehetővé tegye a könyvtár számára, az új könyvtári törvényben megfogalmazott és azóta egyre általánosabbá váló igen kiterjedt kulturális tevékenységet. Előadóterme 220 személy befogadására, kiállítások bemutatására, előadásokra, filmek vetítésére, hangversenyekre, színházi előadásokra egyaránt alkalmas, minimális színpadtechnikai berendezésekkel is rendelkezik. Emellett egy kisebb, 80 személyes terem a szűkebb körű összejövetelek céljára szolgál. Ezen kívül három tanuló-kutató szoba és a gyermekek ugyancsak színpaddal is ellátott meseszobája egészíti ki a nagyobb termek sorát. Minden terem alkalmas audiovizuális eszközök igénybevételére. E termek, a könyvtár nyitvatartási idejétől függetlenül működhetnek. A teremcsoporthoz egy 80 autóra méretezett parkolóhely csatlakozik.

A hagyományos könyvtári feladatokat szolgálja a felnőttek és a gyerekek könyvtári részlegének szabadpolcos tere, mindkettő audiovizuális eszközökkel felszerelve. Ezekhez csatlakozik a zenei részleg, a folyóiratolvasó, a referenz és az olvasóterem, 2 kutatószoba.

Az olvasók által használt tereket szolgálati helyiségek, a gyarapítás, a feldolgozás helyiségei, egyéb munkaszobák, tanácskozó terem, a könyvtári dolgozók ebédlője, konyhája, ruhatára egészíti ki. A központi raktár alapterülete 600 m².

A könyvtár sokirányú tevékenységét lehetővé tevő tágas terek, a flexibilitás, a derős színek, a gépesítés, az audiovizuális technika széleskörű alkalmazása jellemző az új könyvtárépületekre, így pl. a Söndenborg-i új megyei könyvtárra, vagy a Billund-i művelődési központ könyvtárára.

A gépi technikát mindenütt alkalmazzák, ahol csak lehet. A kölcsönzés és a forgalom számbavétele teljesen gépesített még a bibliobuszokon is. A kölcsönzés foto eljárással történik (Kodacfotocharging), adatait lyukkártyára rögzítik. A statisztikát központilag számítógéppel készítik. Közeli terv a katalogizálás gépesítése mind a közművelődési, mind az iskolai könyvtárakban.

A dolgozók kényelmét szolgálják a kicsi, de egy-két személyes munkaszobák, a könyvtárakban mindenütt megtalálható fűző és étkezőhelyiségek, mosdók és öltözők. Ezeket a helyiségeket a régi könyvtárakban is kialakítják, az adott lehetőségek szerint.

SZEMÉLYZET

Hiány van szakképzett könyvtárosokban. A modern munkaszervezési elveknek megfelelően arra törekednek, hogy a kvalifikált könyvtáros ne pazarolja idejét manuális vagy adminisztratív munkára. Ezért egyre nő a kiegészítő személyzet aránya a könyvtárosok létszámához viszonyítva. Helsingörben pl. 80 dolgozóból csak 27 könyvtáros. A "clerical staff" azaz az adminisztrációt végző dolgozók rendszerint érettségivel rendelkeznek, és a helyszínen, rövid tanfolyamokon tanulják meg a szükséges speciális ismereteket. A nők gyakran csak fél vagy rész munkaidőben vállalnak munkát.

KÖNYVÁLLOMÁNY, GYARAPITÁS

A könyvtárakban szembetűnően sok a könyv, gazdag választékot nyújt az állomány, amelynek gyarapítását a könyvtári munka legfontosabb mozzanatának, a vezető, és a könyvtárosok legfőbb felelősségének tekintik.

A gyűjtésben kétségtelenül érvényesül az a törekvés, hogy a könyvtár a kultúra értékei felé irányítsa az olvasót. Erről tanuskodnak többek között a különböző tudományágak nemzetközileg ismert monográfiái, a dán és a világirodalom klasszikus és élő nagyjainak művei, a referenz eszközök gazdagsága, a képzőművészeti és hanglezem anyag gazdag választéka stb. (Magyar művet sajnos csak egyet találtam, az is 1958-as NSZK kiadvány volt.) A dán könyvtárosok erősen hangsúlyozzák a könyvtár "semlegességét". Ennek szílsőséges képviselői a válogatást teljes mértékben az adófizető polgárok igényeihez kívánják szabni, és ennek bármilyen csonkítását a polgári jogok megsértésének érzik. A szakmai közvélemény egyrészt felelőssé teszi a könyvtárat a gyűjtemény összetételéért, értékéért, másrésztől azonban a könyvtárra nehezedik a "polgárok" és a divatok nyomása: a képes magazinokra, a "krimi" és a "horror" könyvekre, a "porno" kiadványokra irányuló igény. A könyvtárosok többsége egyetért a könyvtár "semlegességének" olyan értelmezésével, hogy nem kívánja "nevelni", irányítani olvasóit, nem kíván, mint elődei "kulturális missziót betölteni". Beszerezni a legjobbat, a magasrendű irodalmat (és ebből áll a gyűjtemények tulnyomó része), de beszerezni az irodalom alatti termékeket is, mert erre is van igény, és amint az egyik kolléga kifejtette: "ez is része korunk kulturájának". Dán viszonyok között talán valóban hiába is kísérelné meg a könyvtár, hogy szembeszálljon az óriási üzletet jelentő "porno" és "krimi" áradattal, hiszen bárki megkaphatja ezeket viszonylag olcsón minden újságárusnál, könyvesboltban, sőt a "Közért"-ben is. Talán ennek ellenszeréül szánják a könyvtárak részvételét a nagyon korán kezdődő szexuális felvilágosításban.

A dán közművelődési könyvtárak gyarapítási politikáját talán úgy jellemezhetném legjobban, hogy könyvtárosi kötelesség megvenni mindent, ami kulturális értéket képvisel, de meg kell venni mindent, amire olvasói igény jelentkezik, és az utóbbi követelés nem differenciál minőségi alapot. A könyvtár feladatának a közvetítést, és nem a tudatformálást tekintik. Közismert, hogy a szocialista művelődéspolitikai álláspontja ettől lényegileg különbözik, éppen a nevelési feladatokat illetően.

AUDIOVIZUÁLIS GYŰJTEMÉNYEK

Viszonylag új feladat a könyvtárak audiovizuális gyűjteményének kiépítése. A gyűjtemények legnagyobb része egyelőre zenei lemez. A legnagyobb zenei gyűjtemények természetesen a nagyobb városok könyvtáraiban alakultak ki (jelenleg 100-nál több könyvtárban), közülük a legnagyobb lemezállománya a 30 ezret is meghaladja. (Lyngby-Tarbaek, Arhuus). Egyes könyvtárak a lemezek mellett hangszalagokat is gyűjtenek. A gyermekrészlegeknek külön zenei gyűjteményük van, külön lehallgatókészülékkel. A gyűjtemény összetételét itt is nagymértékben meghatározza az olvasói igény, és ebben a fiatalok beat zenei igénye. A lemezgyűjteményekben igen sok az ún. "pop" lemez. (Pop: rövidítése a popular- nép, népszerű kifejezésnek.) E gyűjtőfogalom egyaránt vonatkozik a valódi folklórra, a beat zenére, a jazz-ra és az egyéb táncdalokra. Ezek mellett igen jelentős klasszikus és modern zenei lemezanyaggal is rendelkeznek.

A zenei könyvtárak közül 56 folytat rendszeres kölcsönzést. Forgalmuk nagy: Odense 18 600 lemezállományából egy év alatt 111 341 kölcsönzést bonyolítottak le, Birkerd közel 6000 lemezéből 63 000 kölcsönzés történt egy év alatt.

A kölcsönzési forgalom függ természetesen az elhelyezéstől, a személyi körülményektől, de általában megállapítható, hogy 1000 lemezen felül már igen jelentős kölcsönzéssel lehet számolni. Van olyan könyvtár, ahol a lemezek évi forgási sebessége 10.

Egy-egy nagyobb könyvtárban 12-16 fülhallgatós lemezjátszó áll az érdeklődők rendelkezésére. A szabadpolc elve a lemezgyűjteményekre is vonatkozik, az önkiszolgálás a helybeni használat esetében teljes. A gyermekkönyvtárakban a zene - és mesehallgatás lemezről, vagy hangszalagról a folyamatos könyvtári szolgálat része. Központilag összeállított műsort csak a legkisebeknek (óvodáskorúaknak) közvetítenek.

Dániában nagy az érdeklődés a modern képzőművészetek iránt. Ez a könyvtárakban is kifejeződik. Gyakran rendeznek a könyvtárak kiállításokat, tárlatokat képzőművészeti alkotásokból, köztük gyakran grafikai plakátokból is. Néhány könyvtár képek és plakátok gyűjtését és kölcsönzését is megindította. A vizuális közvetítők, (képzőművészeti anyag, filmek, diák stb.) gyűjtése azonban ma még másodlagos feladat.

Az egyéni használat mellett a zenei könyvtárak jelentős segítséget nyújtanak a könyvtár kulturális programjának végrehajtásához. Hangversenyeket rendeznek, sőt az új film-törvény óta (1972) a könyvtárak filmeket is vetíthetnek.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁR GYERMEKSZOLGÁLATA

Először az 1931. évi könyvtári törvény kötelezte a közművelődési könyvtárakat arra, hogy gyermekkönyvtárakat szervezzenek. Jelenleg a dán közművelődési könyvtárak szerves része a gyermekszolgálat, lehetőségei jók, hatásuk messze túlnő a könyvtárak falain. Minden teljes munkaidővel dolgozó könyvtárnak megvan a gyermekrészlege. A közművelődési könyvtártól független gyermekkönyvtárak nincsenek.

A gyermekkönyvtári szolgálat az 1964. évi könyvtári törvény értelmében igen megbecsült helyet kapott. A törvény ugyanis kimondja, hogy a gyermekek nem kaphatnak rosszabb könyvtári ellátást mint a felnőttek. Ez az alapelv határozza meg a gyermekkönyvtárak elhelyezését, felszerelését, az állománygyarapítás mértékét, a könyvtárak személyi ellátását és nem utolsósorban ez segítette elő a gyermekkönyvtárak vezetőinek aktív részvételét a könyvtárak vezetéseiben. A gyermekkönyvtár vezetője igen sok esetben a könyvtár vezetőjének helyettese.

A gyermekkönyvtárak a 13 éven aluli gyermekek könyvtári ellátását biztosítják, szerves részei a gyermekek iskolán kívüli foglalkoztatásának. A központi könyvtár gyermekkönyvtára egyben irányítója a fiókokban működő gyermekrészlegek munkájának. A könyvtári fiókok mellett kizárólag gyermekek részére is szerveznek letéti állomásokat óvodákban, napközi otthonokban, kórházakban, és gondot fordítanak a mozgásukban gátolt gyermekek könyvtári ellátásának megszervezésére. Ezeknek házhoz szállítják a könyvet.

A gyermekkönyvtárak munkamódszerei hasonlítanak a miénkhez. A történeti fejlődés különbözősége, a képzés, a központi szolgáltatások fejlettsége azonban helyenként jelentős eltéréseket eredményezett a dán gyermekkönyvtárak javára. Ilyen pl. hogy kezdettől fogva szabadpolcosak, állományukat gondosan válogatják, az olvasói katalógusokat egyre kevésbé készítik kartotékfor-

mában, inkább a Könyvtárellátó Központ által kiadott könyvalaku katalógusokat használják. A csoportos foglalkozások formája és módszere részint hasonlít a nálunk ismertekhez, ugyanakkor nem csupán a gyermekkönyvtárosra támaszkodik. Népszerűek a felolvasások, a szövegdramatizálások, színelőadások, a bábjátékok, a könyvekről szóló viták. A gyermekkönyvtár gyakran rendez kiállításokat, (Billund- nemzetközi játéksárkány kiállítás). Ahol lehet, hivatásos színészek is játszanak gyermekeknek a könyvtárban (Helsingör). A gyermekkönyvtár tehát igen sokoldaluan foglalkozik kis olvasóival, akik számára állandó a mindig kéznél lévő műsor: a lehallgató készülék, amelyen mesét vagy zenét hallgathatnak. Már 2-3 éves koru gyermekeket is nagy számban hoznak el a könyvtárba, ahol filmeket vetítenek, mesélnek nekik.

A gyermekkönyvtári szolgálat döntő tényezője a gyermekkönyvtáros. A több évtizede kialakult képzési rendszer kitűnően képzett gyermekkönyvtárosokat bocsát ki, akik egy-egy nagyobb gyermekkönyvtárban, sok éves gyakorlatu vezető gyermekkönyvtáros utmutatásai alapján sajátítják el a munkájukhoz szükséges gyakorlati ismereteket.

A gyermekkönyvtárak állományának nagyságát normák szabályozzák. E normák nem az olvasókat, hanem a 13 éven aluli gyermeklakosokat veszik alapul (országos átlagban a 13 éven aluliak a lakosság 25%-át teszik ki). A norma gyermeklakosonként 4 kötetet az iskolai könyvtár kölcsönzési állományával együtt. A központi könyvtárak gyermekkönyvtáraiban azonban gyakran ennél sokkal több könyv van. Ball erup-ban a közművelődési könyvtárakból kb. 7,5 kötet jut egy gyermeklakosra.

IV.

A KÖNYVTÁRELLÁTÓ ÉS KÖNYVKÖTŐ KÖZPONT

A dán közművelődési könyvtári gyakorlat magas és egységes szakmai színvonala a jól átgondolt, tartalmas képzés mellett a Könyvtárellátó és Könyvkötő Központ közel négy évtizedes tevékenységének is köszönhető. A mai intézmény elődjét 1939-ben alapították bibliográfiai központként a közművelődési könyvtárak számára. Feladatköre időről-időre bővült. 1944-ben létrejött a központi könyvkötészet. Az eredetileg kizárólag a közművelődési könyvtárakat szolgáló intézmény 1945-től a tudományos és szakkönyvtáraknak is képes szolgáltatásokat nyújtani, főleg bibliográfiai vonatkozásokban. Ettől kezdve Dán Bibliográfiai Intézet lett a neve. 1961-től kiterjesztette ellátó feladatkörét a könyvtári butorokra, felszerelésekre is, szorosan együttműködve a könyvtári berendezések vonatkozásában a Scandinavian Library Centre-rel, amelynek egyik együttműködő tagja. Mai hivatalos neve: "Bibliotekscentralen".

Sokoldalú tevékenységének két fő része van: szolgáltatások és kereskedelmi tevékenység. Az utóbbi bevételeivel fedezik az előbbieket. Nem nyereséges, hanem önköltséges vállalkozás.

Az Intézetnek egyik fő feladata, hogy megkönnyítse a könyvtárak munkáját és levegye vállukról mindazokat a rutinfeladatokat, amelyek központilag elvégezhetőek. Ezért kitűnő segédeszközöket készít a könyvkiválasztáshoz, annotált rendelő jegyzékek formájában (annotált füzetes kiadása, mint az "Új Könyvek", nincs), központilag végzi a könyvek katalogizálását, biztosítja a

könyvtári kötet, katalóguscédulákat ad, a könyveket szerelve küldi meg a könyvtáraknak a helyi könyvkereskedéseken keresztül, a kis könyvkereskedők támogatása érdekében. Így a könyvkereskedő is kap bizonyos százalékot a vásárlások után.

A Központ annotált jegyzékei hetenként jelennek meg és minden könyvtárba, így az iskolai könyvtárakba is eljutnak. A közművelődési és iskolai könyvtárak összes vásárlásainak 60%-a történik a Könyvtárellátó Központ útján, bár a könyvtár kedvezőbb feltételek mellett kapja a könyveket a Könyvtárellátón keresztül. A központi irányítás a Könyvtárellátón keresztül történő vásárlást szorgalmazza, lévén ez gazdaságosabb és a gépi adatfeldolgozás bevezetését is megkönnyíti.

A Központ megvásárol minden olyan művet, amelyre a közművelődési könyvtárban várhatóan igény merül fel. A felnőtteknek szóló művekből átlag 500 példányt, a gyermekkönyvekből átlag 1200 példányt vesz át a kiadótól. Közvetlenül a kiadókkal áll kapcsolatban és kiadványaikat részben kiadói papírkötésben, részben krudában kapja, jóvalamegjelentés előtt. Ez lehetőséget nyújt arra, hogy az ismertetéseket a központ annyira időben készíthesse el, hogy a rendelő jegyzékek még a könyvek megjelenése előtt, vagy legfeljebb velük egy időben megérkezzenek a könyvtárakba. A könyvtárak ezek alapján rendelnek központilag, egész hálózatuk és az iskolai könyvtárak számára. Így a kiküldés meglehetősen leegyszerűsödik. A könyvek és a katalóguscédulák a rendeléstől számított kb. 3 héten belül megérkeznek a rendelőkhoz. A könyvtárak elrongyolódott katalóguscéduláik pótlásait is megkaphatják a Könyvtárellátótól, mert 1938-tól minden műről, amelyet a Könyvtárellátó megvásárolt és a könyvtáraknak közvetített, van katalóguslap.

Méreteivel és munkájával egyaránt lenyűgöző részlege a Könyvtárellátónak a Könyvkötészet. A kiadótól megrendelt műveket a kötészet veszi át és szükség szerint erősített kiadói, vagy erős könyvtári kötéssel látja el. 1972-ben a kötészet 1 900 000 kötetet kötött. A kötészet vezetője könyvtáros, az ő feladata, hogy a Központ bibliográfiai részlegeitől nyert információk alapján eldöntse, hogy melyik könyvet kell megrendelni krudában és mely könyvek kiadói kötését kell csupán megerősíteni.

A Központtól 1967 óta lemezek is rendelhetők, természetesen katalogizálva, és kölcsönzésre kész állapotban. A lemezeket és a függesztett tárolásához szükséges tasakokat is a Könyvtárellátó biztosítja. A lemezek rendelése a havi rendelő jegyzékek alapján történik.

A központ másik alapfeladata a könyvtári munka bibliográfiai segédesszkeinek előállítására. Itt készül a nemzeti bibliográfia a kiadók támogatásával, mivel egyben kiadói katalógus is. Kiadja a dán cikkbibliográfiát 350 folyóirat anyagából.

Fontos kiadványai a központnak az olvasóknak szánt kötetkatalógusok, amelyekből az alábbi sorozatok készülnek:

- a legújabb dán közismereti irodalom ismeretágankénti csoportosításban,
- a szépirodalom műfaji csoportosításban (regények, novellák, drámák, költészet),
- gyermekkönyvek,
- a serdülőknak szánt könyvek,
- "új könyvek" azaz az előző év közművelődési könyvtárakat érdeklő kiadványai.

Igen fontos referenz eszköze a könyvtáraknak "A nagy standard katalógus", amely 1941-ig visszamenőleg kb. 15 000 dán kiadvány címét tartalmazza. Ezek nagy többségükben ma is megtalálhatók a közművelődési könyvtárakban! Ez a közművelődési könyvtárak olvasószolgálatának egyik alapvető segédeszköze.

A felsorolt bibliográfiák és katalógusok mellett rendszeresen adja ki a Könyvtárellátó az ajánló bibliográfiák széleskörű választékát, röplapbibliográfiákat, könyvjelzőket és számos egyéb bibliográfiai adatokat is tartalmazó propaganda kiadványt. Ezek között külön említést érdemelnek a grafikai plakátok, többnyire kiváló grafikusok művei. A színes plakátok nagy példányszámban jelennek meg és eljutnak minden könyvtárba. Különösen a gyermekek számára kiadott propagandaanyag igen gazdag.

Ugyancsak a központ adja ki a könyvtári munka segédeszközeit, így a dán Dewey- osztályozási táblázatokat, a katalizálás szabályait, a dán közművelődési könyvtárakról szóló idegen nyelvű kiadványokat stb.

Két könyvtári folyóiratot is ad ki a Központ: "Biblioteks-nyt" (Könyvtári hírek) a felnőtteknek és "Ungdomskjærnet" (Serdülők kuckója) a fiatal olvasók számára.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK FŐLÖSPÉLDÁNYKÖZPONTJA

A közművelődési könyvtárak másik - nálunk sajnos még nem létező - intézménye a közművelődési könyvtárak főlöspéldányközpontja. 1968-ban létesült, és a Könyvtárosképző főiskola épületében kapott elhelyezést, kb. 1400 m² alapterületen. A könyvtárak maguk döntik el, hogy mit adnak át a tároló könyvtárnak. Az állomány jelenleg kb. 150 000 kötet. A könyvtárosok nagyon örülnek ennek, különösképpen annak, hogy az átadott műveket kérésre visszakapathatják. A könyvtár elosztóként is működik. A kapott művekből 3-5 példányt tart meg, a többi felajánlja más könyvtáraknak.

IRODALOM

1. ALSTER, L.: Bibliotekscentralen, the Danish Library Bureau. = Repr. from Scandinavian Library Quarterly, Vol. 1. No. 4. 1968. 226-238. p.
2. Audiovisual materials in the Danish Public Libraries (Copenhagen) 1972. State Inspection of Public Libraries. Sokszt. 3 p. + 7 p. mell.
3. BRESDORFF, A.: The Danish standard for bookstocks and accession. II. Children's departments. = Scandinavian Public Library Quarterly. Copenhagen. Vol. 2. 1969. 87-101. p.

^x Kirkegaard, Preben: Die Volksbibliotheken in Dänemark. Kopenhagen. C. Hamburger Bogtrykkeri. 23. p. /Dänische Handbücher./

4. BREDSORFF, A.: The Government and Control of Public Libraries. (IFLA Publication for the Grenoble Conference 1973.) Grenoble 1973. Soks. 5. p.
5. BREDSORFF, A.: Zusammenarbeit zwischen Öffentlichen Büchereien und Schulbüchereien in Dänmark. = Zukunftsaufgaben Öffentlichen Bibliotheken. Berlin, 1970. 26-40. p.
6. CRAMER, I.: Denmark. = Library service to children. Vol. 1-3. Lund/Copenhagen. 1973-1970. Vol. 3. Training. 26-31. p.
7. The Danish Library Act. 1964. Publ. by Bibliotekstilsynet. Copenhagen 1965. Bibliotekscentralen. 19. p.
8. FAUST, : Folksbibliotekernes Automations System. By the staff of System Department of State Inspection of Public Libraries, Copenhagen. = Repr. from Scandinavian Public Library Quarterly. Vol. 5.No. 3. 1972.
9. GIMBEL, Henning : Rationalization in Danish Public Libraries. Repr. from "De Openbare Bibliotheek. Vol. 8, No.10. 1965. Dec.
10. GLISRTUP, E.: Die späteste Entwicklung der dänischen Kinderbüchereien. Publ. by IFLA Subsection on Library Work with Children. Kopenhagen 1969. Soks. 13 p.
11. Die Hauptbibliothek Helsingörs. Helsingör 1971. Soks. 2 p.
12. JENSEN, A.: The Danish Public Libraries Act of May 27th 1964. H.k.n.1965. Soks. 8 p.
13. KIRKEGAARD, P.: Die Volksbibliotheken in Dänmark. Kopenhagen (1955.) C, Hamburger Bogtrykkeri. 168 p. Dänische Handbücher.
14. KLINBERG- EISEN-BREDSORFF, A.: The Danish Standards for Bookstocks and Accessions. = Repr. from Scandinavian Public Library Quarterly Vol.1. No.2. 1969. 65-101. p.
15. The new central Public Library of Elsinore. Helsingör (1971). Soks. 4. p.
16. ROSTRUP. S.: New forms and activities in the Danish children's libraries. = Scandinavian Public Library Quarterly. Copenhagen Vol.5. 1972. 82-87. p.
17. The Royal School of Librarianship. Copenhagen. 1972. Soks. 9. p.
18. THORSEN, Leif: Public Libraries in Dänmark. Copenhagen 1972. Det Danske Selskab. 174 p. - Bibliogr. /Danish Information Handbooks./
19. VESTERGAARD, E.B. - PETERSEN, A.H.: Helsingörs nye hovedbibliotek. = Klyn. a "Bogens Verden" 1971. No. 9. 565-571. p.